

Fejlettség és tudáshasznosítás mint emberi jog

CSATH MAGDOLNA¹

A cikk az emberi fejlettséget mint emberi jogot vizsgálja különböző szempontok szerint. Különbséget tesz az emberi fejlettséghez való hozzájutás joga és a tudás, valamint a képességek használatának lehetősége mint emberi jog között. Az emberi fejlettséget irodalmi áttekintés segítségével mutatja be, különös hangsúlyt fektetve az ENSZ humán fejlettségi indexére (HDI). Azt a következtetést vonja le, hogy egyrészt az egyének joga kell, hogy legyen a fejlettség lehető legmagasabb szintjének elérése, másrészt, hogy ez egyben gazdasági érdek is. A gazdaság és a társadalom ugyanis csak akkor tud fejlődni, ha jelentős humán vagyonnal, jól felkészült, egészséges lakossággal rendelkezik, és a korszerű társadalmi gazdasági szerkezet létrehozásával megteremti a humán vagyon hatékony foglalkoztatásának feltételeit.

Kulcsszavak: emberi fejlettség, humán erőforrások (vagyon), tudásalapú gazdaság, regionális eltérések, nem megfogható beruházások

Development and Knowledge Utilisation as a Human Right

This article analyses human development as a human right from different perspectives. It differentiates between the right for acquiring human development, and the right for the opportunity to capitalise on knowledge and skills. The article examines human development based on a comprehensive literature survey with special focus on the UNDP HDI (Human Development Index). It concludes by emphasising the importance of securing the rights for achieving the highest possible development level for all citizens pointing out that actually this is also an economic interest. The economies and societies can only develop sustainably if a considerable human wealth, well-educated and healthy population is available, and the efficient deployment of these resources is facilitated by modern knowledge-based economic structures.

Keywords: human development, human resources (wealth), knowledge-based economy, regional inequalities, brain drain, intangible investment

1 Kutatóprofesszor, Nemzeti Közszolgálati Egyetem; kutatásvezető, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, e-mail: csath.magdolna@uni-nke.hu

1. Bevezetés

A fejlettséget sokféleképpen értelmezhetjük. Beszélhetünk gazdasági fejlettségről, az oktatási és egészségügyi rendszer fejlettségéről, a közlekedési hálózat fejlettségéről. A fejlettséget kapcsolatba hozhatjuk a fejlődéssel is, amelyen általában olyan folyamatot értünk, amely előnyös változást, javulást eredményez egy rendszerben. Esetenként a gazdasági növekedést is fejlődésnek értelmezzük, feltéve, hogy az nem tesz kárt más rendszerekben, például a környezetben. A gazdaságban beszélünk alulfejlett vagy kevésbé fejlett országokról, amikor is a fejlettség szintjét az egy főre jutó megtermelt új érték (GDP/fő) nagysága alapján határozzuk meg.

A Nemzetközi Valutalap (IMF) fejlődő, feltörekvő és fejlett országokról beszél, a V4-ek közül Magyarországot és Lengyelországot sorolja a fejlődő, feltörekvő országok csoportjába. Csehországot és Szlovákiát pedig már fejlett országnak tekinti. A csoportosítás azonban kizárólag gazdasági szempontok alapján történik, közöttük is a bruttó hazai termék (GDP), illetve az egy főre jutó bruttó hazai termék növekedése játszik fontos szerepet. A Világbank az országokat magas, felső-közepes, alsó-közepes és alacsony jövedelmű országokra osztja, a megkülönböztetés alapja ez esetben a jövedelmi szint, az egy főre jutó nemzeti jövedelem (GNI/fő). Érdemes megemlíteni az ENSZ fenntarthatósági céljait is, amelyek a fejlettséget már sokkal tágabban értelmezzik. Vizsgálják például a területi egyenlőtlenségeket, a rendelkezésre álló munkahelyek minőségét, a nemek közötti egyenlőség mértékét és a jó egészségügyi ellátáshoz jutás lehetőségeit. A fejlettség gazdasági tényezői mellett az ENSZ emberi fejlettségi indexe kitér két fontos emberi fejlettségi szempontra, az oktatási színvonalra és az egészségi állapotra. Az emberi fejlettség indexét (*Human Development Index*, HDI) az ENSZ 1990 óta vizsgálja, állandóan finomítva az alkalmazott módszertant. A 2020-ban megjelent tanulmány² a korábban vizsgált egy főre jutó GNI, születéskor várható élettartam és iskolázottság mellett már a gazdaságok környezeti hatásait is vizsgálja. Egy 2021. évi tanulmánya³ pedig újabb szempontot, az egyenlőtlenségeket is górcső alá veszi.

Az ENSZ az országokat nagyon magas, magas, közepes és alacsony emberi fejlettségű csoportokra osztja. 2020-ban a nagyon magas fejlettségi csoportban a vizsgált 189 országból 66 szerepelt. Közöttük Csehország a 27., Lengyelország a 35., Szlovákia a 39. és Magyarország a 40. helyen található. Az első öt helyet Norvégia, Írország, Svájc, Hongkong és Izland foglalja el. A nagyon magas fejlettségű országok indexe a 0–1-es skálán átlagosan 0,898, az alacsony fejlettségűeké pedig 0,513. A magyar érték 0,854. Erre az elemzésre a későbbiekben még visszatérünk. Megállapítható, hogy az elemzések nagyon hasznosak, azonban kiinduló szempontjuk elsősorban a gazda-

2 UNDP: *Human Development Report 2020. The next frontier: Human development and the Anthropocene*. New York, 2020.

3 UNDP–OPHI: *Global Multidimensional Poverty Index 2021. Unmasking disparities by ethnicity, caste and gender* (2021).

ság állapota, és nem az egyén, az ember joga a fejlődéshez, fejlettséghez. A továbbiakban arra teszünk kísérletet, hogy a fejlődési lehetőségeket és a fejlettséget az emberek rendelkezésére álló lehetőségként vizsgáljuk meg. Két szempont szerint is vizsgálódunk: egyrészt az egyéni fejlődési lehetőségek, másrészt pedig a tudás, a képességek hasznosíthatósága szempontjából. Végső soron, amint látni fogjuk, gazdasági érdekek is, hogy az emberi fejlődés lehetősége rendelkezésre álljon mindenki számára, illetve, hogy minden ember számára adódjon arra lehetőség, hogy tehetségét, képességeit kifejthesse, hasznosíthassa. Az emberi fejlődést úgynevezett nem megfogható (angolul *intangible*) befektetésnek tekintjük, amely az egyén oldaláról növeli nemcsak a gazdasági értelemben vett jólétet, hanem az életminőséget, a „jól-létet” is. Másrésztől hozzájárul a társadalmi tőke, a társadalom immunrendszere, válságokkal szembeni ellenállóképessége erősödéséhez.

2. Irodalomfeldolgozás

Az emberi fejlődés, kiteljesedés egyik ismert kutatója Maslow,⁴ amerikai pszichológus az emberi szükségletek több szintjéről ír. Azt bizonyítja, hogy az emberi szükségletek nem elégíthetők ki csak a mindennapi igények biztosításával. Az emberek igénylik az együttműködést, a szeretetet, elismerést és a barátságot is. Ezen túlmenően annak is örülnek, ha képességeiket fejleszthetik, tudásukat hasznosíthatják, kreatív, innovatív feladatokat oldhatnak meg. A humán tőkeelmélet híres képviselője, Schultz⁵ arra figyelmeztet, hogy az ember megbecsülése, az emberi fejlődés támogatása nélkül a fizikai tőkebefektetések értéktelenné válnak. Ezért nemcsak joga van az egyénnek a személyes fejlődéshez, hanem az feltétele is a gazdasági eredményeknek. Mások szerint a tudáshoz, képességhez való hozzájutás emberi jog, amelynek gyakorlása nemcsak az egyénnek, hanem a közösségnek is értéket teremt. Az ENSZ 1986-ban fogadta el a fejlődéshez való jogról szóló nyilatkozatot hangsúlyozva, hogy a fejlődés nemcsak gazdasági, hanem társadalmi és egyéni kérdés is. A dokumentum – egyéb témák mellett – hangsúlyozza a tudáshoz, képzéshez való jog fontosságát. A nyilatkozatot⁶ 1986-ban 146 ország írta alá, az USA ellene szavazott, és Dánia, Finnország, a Német Szövetségi Köztársaság, Izland, Japán, Svédország, Izrael és Nagy-Britannia tartózkodott. A nyilatkozat érdeme, hogy nemcsak a jogot hangsúlyozza, hanem azt is, hogy annak érvényesítéséhez az államoknak meg kell teremteniük a feltételeket.

A Nobel-díjas Amartya Sen⁷ is a fejlődésről mint emberi jogról ír, és összefüggésbe hozza a fejlődéshez való jogot a fenntartható gazdasággal és a jól-létel. Sen arra is rámutat, hogy a gazdasági fejlődés nem jár feltétlenül együtt humán fejlődéssel. Ennek

4 Abraham Maslow: *A Theory of Human Motivation*. *Psychological Review*, 50. (1943), 4. 370–396.

5 Theodore W. Schultz: *The Economic Importance of Human Capital in Modernization*. *Education Economics*, 1. (1993), 1. 13–19.

6 United Nations: *United Nations Declaration on the right to development*. UNGA Res. 41/128. December 1986.

7 Amartya Sen: *Development as Freedom*. New York, Anchor Books, 2000.

okaként azt említi, hogy a gazdasági fejlődést mérő GDP-mutató úgy is növelhető, hogy közben az emberek életminősége romlik. Ezt bizonyítja azon jelentős gazdasági növekedést felmutató országok példája, amelyekben a várható élettartam, a GDP-vel mért jó gazdasági eredmények ellenére alacsony. A várható élettartam az emberi fejlettség egyik fontos jellemzője. Növeléséhez erős egészségügyi rendszerre, egészséges környezetre és az emberi képességeket hasznosító, jó minőségű, az egészségre nem ártalmas munkahelyekre van szükség. A fejlődéshez való jog érvényesülését gátolják a nagy regionális különbségek elsősorban akkor, ha ezek nehezítik a tudáshoz és az egészséghez való hozzáférést. Ezzel kapcsolatban érdekes elemzés található az Európai Unió (EU) egyik friss tanulmányában. Az Európai Társadalmi Haladás Index (*European Social Progress Index*)⁸ regionális szinten vizsgálja a humán társadalmi haladást. A vizsgálatban gazdasági adatok nem szerepelnek, 55 egyéb mutató alapján hasonlítja össze az EU 242 régiójának helyzetét. A vizsgálat logikai felépítése Maslow hierarchiáját követi, de épít Sen gondolataira is. Így elemzi az alapvető humán szükségletek kielégítettségét, a jól-lét, életminőség megalapozottságát és az emberek számára rendelkezésre álló lehetőségeket. A lehetőségeket négy területen vizsgálja. Ezek a személyes jogok, a szabadság és választási lehetőség, a tolerancia és befogadás, valamint a magasabb szintű tudáshoz való hozzáférés lehetősége. Általános rangsor nem készül, így csak a 0–100 közötti értéken (100 a legjobb) való elhelyezkedés alapján lehet összehasonlítani az egyes régiók helyzetét. Az országokon belüli regionális különbségeket különösen jól méri az EU-s átlag, a főváros és a legkevésbé fejlett régió adatainak eltérései. Magyarország esetében Budapest adatai – a környezeti mutatók, különösen a levegő minősége kivételével – az EU-s átlag közelében vannak. Viszont például Észak-Magyarország adatai az EU-s átlagtól és a budapesti értéktől is jelentősen el vannak maradva. Feltűnően nagy különbség éppen az emberi fejlettség legfontosabb eleménél, a tudáshoz jutás lehetőségénél található. Ez az adatok értéke szempontjából azt jelenti, hogy az EU-s társadalmi haladás átlagértéke a 0–100-as skálán 66,7, Budapesté 63,6, Észak-Magyarországé pedig 50,9. A lehetőségek alindex értéke az EU-ban átlagosan 57,5, Budapestre 55,3, és Észak-Magyarországra 38,8. Említsük még meg az alap- és magasabb szintű tudáshoz jutási lehetőség index értéket is! Az EU-s átlag 73,9 az alapszintű és 57,1 a magasabb szintű tudáshoz jutás esetén. A budapesti értékek 83,4 és 72,3. Mindkettő jelentősen meghaladja az EU-s átlagot. Észak-Magyarországra pedig a két érték 54,6 és 29,4. Mindkét érték rosszabb, mint az EU-s átlag, és jelentősen marad el a budapesti értékektől is.

A nagy regionális különbségek, ahogyan arra a társadalmi fejlettségi index kutatás rámutat, gátolják, hogy az emberek kifejthessék képességeiket, és végső soron rontják az országos fejlettségi szintemelés esélyeit is. Korunkban az emberi fejlettség kiteljesedésének fontos eszköze az infokommunikációs eszközökhöz és tudáshoz való hozzáférés lehetősége. Gondoljunk csak arra, hogy mekkora tudáslemeradást jelenthetett az infrastruktúra és a tudás hiánya azon családok gyermekei számára, akik a pandémia

8 European Commission: *European Social Progress Index* (2020).

alatt nem tudtak bekapcsolódni az online oktatásba. Az EU elemzésében az infokommunikációs hozzáférhetőségre Budapest 81,9, Dél-Alföld 68,6, Észak-Magyarország 68,4, Észak-Alföld 69,3, Dél-Dunántúl 69,2 pontot kapott. Az EU-s átlag 75,7. A regionális különbségekre később még visszatérünk.

A humán fejlettség, illetve az annak megszerzését lehetővé tevő környezet nemcsak az egyén, hanem az egész közösség számára fontos, mivel erősíti az összefogást, a társadalmi tőkét. A társadalmitőke-kutatások sokrétűek, de közös következtetésük, hogy a társadalmi tőke erőssége nemzetmegtartó, válságok esetén a válságálló-képességet erősítő és végső soron a fejlődést támogató társadalmi jellemző. Christoforou⁹ empirikus kutatásokkal igazolja, hogy az erős összetartozás, az erős társadalmi tőke jó hatással van az emberi fejlődésre, támogatja, ösztönzi a tanulást, a képzésekben való részvételt. Widdows, Ha és Zhao¹⁰ az egészségügyben végzett vizsgálataik alapján arra a következtetésre jutnak, hogy a társadalmi tőke erőssége hozzájárul a tudásszint bővüléséhez, amely támogatja az emberi fejlődést. A társadalmi tőke azáltal is erősíti a tudásszintet, hogy az erős bizalmi szint miatt természetessé válik a tudásmegosztás. A társadalmitőke-kutatások arra is bizonyítékot találtak, hogy az emberi fejlődés egy másik fontos területe, az egészség és a várható élettartam is összefüggésbe hozható a társadalmi tőkével. Statisztikai adatok is bizonyítják, hogy az erős társadalmi tőkés országokban, mint például a skandináv országokban jó az átlagos egészségi állapot, és magas a várható élettartam. Viszont a nagy regionális különbségek gyengítik a társadalmi tőkét, és ezáltal az emberi fejlődésnek nemcsak a tudás-, hanem az egészség elemét sem támogatják.¹¹

Ezt a témát elemezte Kunitz,¹² aki azt találta, hogy a társadalmi tőke erőssége jó hatással van az emberi fejlődés egészség elemére, bár a hatás erősségét a helyi kulturális viszonyok is befolyásolják. Ohno¹³ kutatásokra alapozva elemzi, hogy miért fontos a tudás a helyi fejlődéshez. Tágabb összefüggésbe helyezve a témát arra mutat rá, hogy a nemzetek versenyében tartós gazdasági-társadalmi sikerre csak az az ország számíthat, amelyik lehetőséget biztosít arra, hogy a lakosság folyamatosan tanulhasson, ezáltal egyénileg, de a közösség érdekében is fejlődhessen, továbbá a tudását hasznosíthassa is. Ebből az is következik, hogy a mindenkori kormányzásnak feladata a humán vagyoni állandó erősítése, vagy ahogyan Ohno fogalmaz, a fizikai vagyoni mellett a humán vagyoni felhalmozása, olyan gazdaságpolitikai gyakorlat megvalósítása, amely biztosítja a tudás hasznosítását és állandó újratermelését.

-
- 9 Asimina Christoforou: *Social Capital and Human Development: An Empirical Investigation Across European Countries*. *Journal of Institutional Economics*, 6. (2010), 2. 191–214.
 - 10 Jing Zhao – Sejin Ha – Richard Widdows: *The Influence of Social Capital on Knowledge Creation in Online Health Communities*. *Information Technology and Management*, 17. (2015), 4. 311–321.
 - 11 Eleonora P. Uphoff et al.: *A Systematic Review of the Relationships between Social Capital and Socioeconomic Inequalities in Health: A Contribution to Understanding the Psychosocial Pathway of Health Inequalities*. *International Journal for Equity in Health*, 12. (2013), 54.
 - 12 Stephen J. Kunitz: *Social Capital and Health*. *British Medical Bulletin*, 69. (2004), 1. 61–73.
 - 13 Kenichi Ohno: *Learning to Industrialize. From Given Growth to Policy-Aided Value Creation*. London – New York, Routledge, 2013. 12; Kunitz (2004): i. m.

Maslowra gondolva nyilvánvaló, hogy az életminőséget, a boldogságszintet is javítja, ha az emberek fejlődhetnek, képességeiket gazdagíthatják és hasznosíthatják. A boldogságszintet a *Világboldogság tanulmány* méri.¹⁴

Az elemzők sok szempont szerint vizsgálják a boldogságot, közülük több az emberi fejlődési lehetőségekkel is kapcsolatba hozható. A 2020. évi tanulmány sorban a nyolcadik. Az elemzés vizsgálja a környezet állapotát, a társadalmi viszonyokat, beleértve a korrupció mértékét, a társadalmi tőke erejét, de kitér az egészségi állapotra és a várható élettartamra is.

A 153 országot tartalmazó listát 2020-ban Finnország vezeti, második Dánia, harmadik Svájc.

Ausztria a 4., Csehország a 19., Szlovákia a 37., Lengyelország a 43., és Magyarország az 53. helyen van. A tanulmány felhívja a figyelmet arra, hogy a nagy anyagi és társadalmi különbségek rossz hatással vannak a boldogság szintjére. A városokra jellemző boldogságszintet 186 város esetén vizsgálják. A legboldogabbnak Helsinkit találták. Bécs a 29., Prága a 44., Pozsony az 54., Bukarest a 81., Budapest pedig csak a 103. helyen található. Budapestet megelőzi Belgrád, Moszkva és Ankara is.

A felmérés alapja a lakosok kikérdezése volt. Az elemzés fontos következtetése, hogy a jól-lét több mint az anyagiak, vagyis a jólét. A fejlődési, tanulási lehetőségek, az egészségmegőrzés lehetősége, a várható élettartam növekedése és a társadalmi összetartozás, társadalmi tőke ereje teszi igazán boldoggá az embereket. Ezeken a területeken vezetnek a skandináv országok. Tegyük azonban hozzá, hogy visszahatás is kimutatható: a fejlődési lehetőség és a társadalmi tőke erőssége visszahat a gazdasági eredményekre, a versenyképességre is. Ezért találjuk ott a skandináv országokat a versenyképességi listák elején. Végül ejtsünk néhány szót a bruttó nemzeti boldogság indexről! A bruttó nemzeti boldogság fogalom Bhutánból származik, ahol az uralkodó elvetette, hogy gazdasági eredményekkel, például a GDP-vel vagy az egy főre jutó GDP-vel mérje országát teljesítményét. Bevezette a bruttó nemzeti boldogság (*Gross National Happiness*, GNH) mutatót, amely a lakosság kollektív boldogságát, jól-létét méri. Célja, hogy ennek a mutatónak értéke folyamatosan javuljon. Ezt a célt a nemzeti alkotmányba 2008. július 18-án bele is foglalták. A GNH-mutató négy területen méri az elért eredményeket.

Ezek:

- a fenntartható és igazságos társadalmi-gazdasági fejlődés;
- a környezet védelme, megőrzése;
- a nemzeti kultúra védelme és megőrzése;
- a jó kormányzás.

A négy területet elemző mutatók között megtaláljuk a jó egészséghöz és a legjobb tudáshoz jutás jogát, a közösségek erejét, vitalitását, amelyet társadalmi tőkeként is értelmezhetünk és a különbségek csökkentését. A nemzetközi források arra hívják fel

14 John Helliwell – Richard Layard – Jeffrey D. Sachs (szerk.): *World Happiness Report*. New York, Sustainable Development Solutions Network, 2019.

a figyelmet, hogy valószínűleg ennek a különleges kormányzati szemléletnek köszönhető, hogy Bhután nagyon jól kezelte a pandémiát is. A bhutáni filozófiát így lehetne összefoglalni: a GNH-index a fejlődésről szól, világos, emberközpontú értékrend mentén.

3. Nemzetközi fejlettségi elemzések: gazdasági vetületek

3.1. Az emberi fejlettségi index alakulása

Az 1. táblázatban az emberi fejlettségi index értékének változását látjuk 1990-ről 2019-re a V4-ek és Ausztria esetén.

1. táblázat: Az emberi fejlettségi index értékének változása nemzetközi összehasonlításban (1990–2019)
 Forrás: UNDP: Human Development Report 2020. The next frontier: Human development and the Anthropocene. New York, 2020.

Ország	1990	2000	2010	2014	2015	2017	2018	2019	Érték- változás 1990-ről 2019-re	Pozíció- változás 2014-ről 2018-ra	Átlagos évi javulás (%)
Magyarország	0,708	0,772	0,831	0,838	0,842	0,846	0,850	0,854	0,146	1	0,65
Ausztria	0,803	0,847	0,904	0,913	0,915	0,919	0,921	0,922	0,119	0	0,48
Csehország	0,738	0,804	0,870	0,888	0,891	0,896	0,898	0,900	0,162	-1	0,69
Lengyelország	0,718	0,790	0,840	0,858	0,863	0,873	0,877	0,880	0,162	0	0,70
Szlovákia	0,741	0,765	0,831	0,847	0,850	0,855	0,858	0,860	0,119	-2	0,51

A magyar érték, a folyamatos javulás ellenére, 1990-ben és 2019-ben is a legalacsonyabb. Ennek oka a javulás üteme: mivel mi indultunk a legrosszabb pozícióból, ezért gyorsabban kellene ahhoz haladnunk, hogy ledolgozzuk lemaradottságunkat. Ehhez azonban kevés volt a 0,146-os indexérték-javulás: csupán arra volt elég, hogy megközelítsük Szlovákiát. Például mivel Csehország gyorsabban javította pozícióját, ezért a közöttünk lévő távolság 1990-ről 2019-re 0,03-ról 0,046-ra nőtt. Meg kell jegyeznünk, hogy bár a HDI-index nagyon fontos emberi fejlettségi állapotokat vizsgál, mégsem ad átfogó képet a lehetőségekről. Hiszen javulhat az iskolázottsági szint, de ha a gazdaság szerkezete nem teszi lehetővé a megszerzett tudás hasznosítását, akkor a tudás kihasználatlan marad, és ahogyan azt idézni szokták, a gép akkor kopik, ha használják, a tudás pedig akkor, ha nem használják. Ezért a tudás elkopása együtt jár a fejlettségi szint csökkenésével. A tudáshasznosítási lehetőséget többféleképpen is lehet mérni. Az egyik lehetőség a foglalkoztatási szerkezet vizsgálata.

3.2. Foglalkoztatási adatok nemzetközi összehasonlításban

A 2. táblázatban Magyarország és öt fejlett ország foglalkoztatási adatait látjuk. Az adatok az emberi fejlődési lehetőség, illetve a tudáshasznosítás szempontjából érdekes jellemzőkre világítanak rá.

2. táblázat: Foglalkoztatási adatok nemzetközi összehasonlításban, 2020, (%)

Forrás: a szerző szerkesztése az Eurostat 2021. szeptember 10-ei adatai alapján

Ország	A feldolgozóiparban alacsony tudásigényű területen foglalkoztatottak	A szolgáltatásban magas tudásigényű területeken foglalkoztatottak	Szakmai, tudományos és műszaki területen foglalkoztatottak	Egészségügyben és szociális munkában foglalkoztatottak	Szolgáltatásban foglalkoztatottak
aránya az összes foglalkoztatottból (%), 2020					
Magyarország (40, 42)	6,7	35,6	4,2	7,2	63
Ausztria (18, 19)	4,6	39,4	4,9	10,9	71
Németország (6, 5)	5,1	49,2	5,3	13,0	71
Dánia (10, 3)	3,7	54,6	6,0	18,1	79
Finnország (11, 11)	4,0	35,5	7,9	16,3	74
Svédország (7, 2)	2,8	47,5	8,9	15,0	79
EU-átlag –	5,7	40,0	5,5	10,8	70

A fejlődést segíti, ha a gazdasági szerkezet olyan, hogy igényli a tudást, ha sok olyan ágazat van, amely magasabb szakértelmet igénylő munkahelyeket teremt.

A 2. táblázatban azokat az országokat szerepeltetjük, amelyek jóval előttünk vannak a korábban említett HDI- (humán fejlettségi index) mutató¹⁵ alapján készült sorrendben. A pozíciójukat az országnév mellett zárójelben az első érték mutatja.

Az összes foglalkoztatottból a feldolgozóiparban alacsony tudást igénylő munkahelyen Magyarországon dolgoznak a legtöbben. Ez azt is jelentheti, hogy mivel nincs elegendő „jó minőségű” munkahely, ezért a munkavállalók között vannak olyanok, akik magasabb tudásigényű munkát is el tudnának végezni, ha lenne olyan. Ez pocskolás a legfontosabb nemzeti vagyonelemmel, az emberi képességgel.

Ennek a helyzetnek az előfordulását igazolta egy 600 külföldön dolgozó fiatal körében végzett kutatás,¹⁶ amely azt találta, hogy a külföldi munkavállalás egyik oka éppen az volt, hogy nem találtak a jól felkészült fiatalok szakmailag igényes munkahelyet, illetve elégedetlenek voltak a magyarországi munkaviszonyokkal.

15 UNDP (2020): i. m.

16 Pálfi Nóra: A külföldi munkavállalás hazai versenyképességre gyakorolt hatásainak vizsgálata. In Csath Magdolna (szerk.): *Versenyképességi dilemmák a digitalizáció és robotizáció korában*. Budapest, Dialóg Campus, 2020. 233–260.

Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a hazai munkakörülmények nem tették lehetővé számunkra, hogy elérjük a Maslow-i hierarchia csúcsát, kiteljesíthessék és hasznosíthatassák tudásukat, képességeiket. A mintában 52,7% volt a felsőfokú végzettségűek aránya, ami nyilvánvalóan nagy veszteség, hiszen ha ezek a felsőfokú végzettségűek itthon dolgoznának, akkor jelentősen járulhatnának hozzá a hazai új értékteremtéshez, és ezzel a magyar gazdaság versenyképességének javulásához. De nemcsak a fel dolgozóiparban nincs elegendő nagy tudást igénylő munkahely. A táblázat második oszlopában azt látjuk, a magas tudásigényű szolgáltatási munkahelyeken is a munkavállalók csupán 35,6%-a dolgozik. Ez az érték a HDI-rangsorban jóval előttünk lévő országokban – Finnország kivételével – sokkal magasabb. A szakmai, tudományos és műszaki területeken foglalkoztatottak aránya is nálunk a legalacsonyabb, pedig ezek nagy tudást igénylő, igényes munkahelyek.

Az emberi fejlettség szempontjából kulcsfontosságú az egészségügyi foglalkoztatás és a társadalmi problémákat megoldani segítő szociális munkahelyek, illetve az ezeken dolgozók száma. A negyedik oszlop azt mutatja, hogy ezeken a területeken Magyarország nagyon le van maradva a többi ország mögött. Az EU-s átlagnál 3,6, a dán értéknél 10,9 százalékponttal rosszabb a magyar érték. Ez a társadalmi tőkét is gyengítő tényező. Az utolsó oszlop a szolgáltatási szektor foglalkoztatását mutatja a teljes foglalkoztatáson belül. Az EU-s átlagtól 7%-kal lemaradva Magyarország van az utolsó helyen a vizsgált országok között. Gazdasági elemzések rámutatnak, hogy a szolgáltató szektort, elsősorban annak nagy hozzáadott értéket teremtő ágazatait a jó munkahelyek és a nagy hozzáadottérték-előállítás jellemzi, ezért a humán fejlettségi index és a versenyképesség javulásához egyaránt hozzájárulnak.

Végül említsük meg, hogy a versenyképességi pozíció, amelyet az országok melletti zárójelben a második érték jelez, szintén összefüggést mutat a nagyobb értéket teremtő és tudást igénylő munkahelyeken dolgozók arányával, de a HDI-indexre elért pozícióval is. Levonhatjuk azt a következtetést, hogy az egyéni fejlődést és a nemzeti és a gazdasági versenyképességet egyaránt befolyásolja a gazdasági szerkezet, a magasabb tudást igénylő munkahelyek aránya. Ennek még olyan kihatásai is vannak, hogy ha nincs elegendő igényes munkahely, akkor azok a magasan képzett szakemberek, akik nem találnak megfelelő munkahelyet, elhagyhatják az országot, rontva a versenyképesség javításának esélyeit, egyben csökkentve a nemzeti vagyont. Az emberi fejlődés lehetőségeit, ahogyan arra a boldogságindexek is utalnak, befolyásolják a tudáshoz jutás, illetve a tudáshasznosítás regionális jellemzői is.

3.3. Regionális jellemzők

A 3. táblázatban a V4-ek és Ausztria, valamint az öt főváros GDP/fő mutató (vásárlóerő-paritáson) mért adatait látjuk három évben. Ezenkívül ugyanezen három évben látjuk az adott évben legkevésbé fejlett régió (2021-ben összesen 242 régió van) adatát. Az összevetés alapja a GDP/fő mutató az árkülönbségeket kiküszöbölő vásár-

lóerő-paritáson mérve. Az értékek az EU27 átlagát 100-nak tekintve mutatják meg az EU-átlaghoz való felzárkózottság szintjét.

3. táblázat: Regionális GDP/fő érték (vásárlóerő-paritáson) az EU27 átlagához viszonyítva

Forrás: a szerző szerkesztése az Eurostat 2021. július 27-ei adatai alapján

Ország	GDP/fő (EU27 = 100)			A legalacsonyabb regionális érték, GDP/fő, (EU27 = 100)		
	2010	2015	2019	2010	2015	2019
Magyarország	66	70	73	39	45	47
Csehország	84	89	92	63	64	64
Lengyelország	63	69	73	44	48	50
Szlovákia	76	78	70	51	55	50
Ausztria	128	131	126	85	91	89
Budapest	144	140	151			
Prága	192	197	205			
Varsó	140	151	160			
Pozsony	189	193	162			
Bécs	166	158	149			

A V4-ek között országos szinten egyedül Csehország ugrik ki 2019-ben 92%-os értékével, vagyis azzal, hogy már csaknem elérte az EU27 átlagát. A növekedési sebességet tekintve viszont Lengyelország van az élen 10 százalékpontos bővülési értékével. 2019-ben Magyarország Lengyelországgal együtt másodikként követi Csehországot. Viszont a fővárosok között Budapest rontotta pozícióját. 2010-ben még megelőzte Varsót, de 2019-re sereghajtó lett. Ha a vizsgált országokon belül a legkevésbé fejlett régiók adataira tekinthetünk, akkor azt látjuk, hogy minden vizsgált évben a legkevésbé fejlett régió Magyarországon van. Ez a régió 2010-ben Észak-Magyarország és 2015, 2019-ben Észak-Alföld volt.

Ha a fővárosok és a legkevésbé fejlett régió közötti szakadékot is vizsgáljuk, akkor azt tapasztaljuk, hogy ez 2019-ben Ausztria esetén a legkisebb (Bécs 149, Burgenland 89, különbség 60). A legnagyobb eltérés Csehországban van, de a többi V4-es eltérés is nagyon nagy. Budapest és Észak-Alföld EU27-átlagához viszonyított értéke között 2019-ben 104 százalékpontos a szakadék, ami 73,4%-kal magasabb, mint az osztrák érték. A nagy különbség következménye, ahogyan arra az EU társadalmi fejlettségi index tanulmánya is rávilágít, a kisebb esély az emberi fejlődésre, a tudáshoz, képességekhez való hozzájutás lehet.

Még alaposabb elemzést tesz lehetővé a KSH regionális adatbázisa, amely a magyar országos átlaghoz méri az egyes régiók, illetve megyék egy főre jutó GDP-értékét hosszabb időtávon.

4. táblázat: Egy főre jutó GDP megyei és régiós bontásban az országos átlag %-ában

Forrás: a szerző szerkesztése a KSH adatai alapján

Régió/megyei	2000	2010	2015	2019	Változás 2000-ról 2019-re (százalékpont)
Budapest régió	196,5	218,8	200	206,6	+10,1
Pest megye/régió	82,7	87,5	83,4	79,7	-3
Fejér megye	116	87,7	103,6	99,2	-16,8
Komárom-Esztergom megye	82	100,9	102,5	100,3	+18,3
Veszprém megye	85,8	73,1	74,4	76	-9,8
Közép-Dunántúl	96,2	86,7	93,8	92	-4,2
Győr-Moson-Sopron megye	135	121,4	130,5	113,6	-21,4
Vas megye	112,3	86,6	97,6	90	-22,3
Zala megye	86,7	86,4	81,8	75,2	-11,5
Nyugat-Dunántúl	114,4	102,3	108,3	97,2	-17,2
Baranya megye	73,5	66,7	64,3	67,9	-5,6
Somogy megye	69,7	63,7	62,6	64,9	-4,8
Tolna megye	82,3	74	75,4	76	-6,3
Dél-Dunántúl	74,4	67,5	66,5	68,9	-5,5
Borsod-Abaúj-Zemplén megye	63	60	71,1	68,6	+5,6
Heves megye	70,7	68,7	71,6	77	+6,3
Nógrád megye	52,3	44,4	44,6	44,3	-8
Észak-Magyarország	63,1	59,6	66,7	66,7	+3,6
Hajdú-Bihar megye	76,5	74,8	71,2	71,3	-5,2
Jász-Nagykun-Szolnok megye	63,9	61,2	65,3	64,4	+0,5
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	58,6	54,1	55,9	58,8	+0,2
Észak-Alföld	66,4	63,5	63,9	64,7	-1,7
Bács-Kiskun megye	71	66,7	78,3	81	+10,0
Békés megye	66,7	57,8	60,8	58,9	-7,8
Csongrád megye	82,1	73,8	75,3	73,7	-8,4
Dél-Alföld	73,2	66,5	72,5	72,7	-0,5

A 4. táblázatban azt látjuk, hogy összesen két régió (Budapest és Észak-Magyarország), valamint hat megye javította pozícióját, igaz, nagyon egyenlőtlen mértékben. A legnagyobb ugrás Budapesten, Komárom-Esztergom és Bács-Kiskun megyében következett be. De jelentős különbségekre is felfigyelhetünk. Míg Budapest egy főre jutó GDP-je az országos átlag több mint kétszerese (206,6), Nógrád megyéé az országos átlag felét sem éri el (44,3), ráadásul eredményei 2000-hez viszonyítva még 8 százalékponttal romlottak is. Nyilvánvalók tehát a nagy regionális különbségek, amelyek emberi fejlődési lehetőségekben található különbségeket is feltételeznek. De felvethető az a probléma is, hogy a kevésbé fejlett megyékben, régiókban, hiába van felkészült munkaerő, ha az, megfelelő munkahelyek hiányában, elvándorol. Ezt pusztán gazdasági érdekekből kiindulva jó megoldásnak szokták gondolni, hiszen ha nem is

otthon, de esetleg az ország más területén talál megfelelő munkát az illető szakember, akkor azzal is hozzájárul az országos teljesítmény növekedéséhez. Azonban az életminősége, akár a hosszú utazás, akár a munkásszálláson tartózkodás miatt nyilvánvalóan romlik. Arra is gondolni kell továbbá, hogy a hátrahagyott közösség gyengül, elöregedik, elszegényedik, ami hosszabb távon nemcsak helyi, hanem össztársadalmi problémákat is okoz, gyengítve a társadalmi tőkét.

Vizsgáljuk meg végül a regionális különbségek alakulását hosszabb távon, és ennek hatását az emberi fejlődésre. Az 5. táblázatban 2010 és 2019 között látjuk a régiók egy főre jutó GDP-értékének alakulását vásárlóerő-paritáson.

5. táblázat: Az egy főre jutó GDP (vásárlóerő-paritáson) regionális értéke Magyarországon

Forrás: a szerző szerkesztése az Eurostat 2021. július 14-ei adatai alapján

Ország, főváros, régió	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Változás 2010-ről 2019-re (euro/fő)
Magyarország	16 400	17 100	17 100	17 700	18 400	19 200	19 400	20 200	21 600	22 800	+ 6400
Budapest	35 900	37 200	37 300	37 300	38 200	38 500	39 000	41 200	43 800	47 100	+11 200
Pest megye	14 400	14 500	14 200	15 000	15 400	16 100	15 800	16 000	17 000	18 200	+3800
Közép-Dunántúl	14 200	15 100	15 000	15 900	16 600	18 100	18 400	18 900	20 100	21 000	+6800
Nyugat-Dunántúl	16 800	17 500	17 500	18 100	19 500	20 900	21 100	21 200	22 000	22 200	+5400
Dél-Dunántúl	11 100	11 500	11 700	12 100	12 100	12 800	13 000	13 700	14 900	15 700	+4600
Észak-Magyarország	9800	10 200	10 100	10 900	11 500	12 800	12 900	14 000	14 900	15 200	+5400
Észak-Alföld	10 400	11 200	11 100	11 300	11 800	12 300	12 200	13 000	13 900	14 800	+4400
Dél-Alföld	10 900	11 600	11 800	12 500	13 000	14 000	13 900	14 500	15 800	16 600	+5700
EU27-átlag	24 900	25 600	25 700	26 000	26 600	27 500	28 200	29 300	30 200	31 200	+6300

Az egy főre jutó GDP-érték idősoros alakulásánál először is azt látjuk, hogy Magyarországon a mutató értékének növekedése az EU-s átlag növekedésével együtt halad. Ebből azt a következtetést lehet levonni, hogy ha egyforma sebességgel haladunk, akkor az alacsonyabb szintről való indulás miatt kicsi az EU-s átlagérték gyors elérésnek esélye: 2010-ről 2019-re csupán 7 százalékponttal kerültünk közelebb az EU-s átlaghoz. Viszont, ha a fővárost nézzük, akkor azt látjuk, hogy minden egyes évben jelentősen meghaladja az itt keletkező egy főre jutó GDP az EU27 átlagát. Az ellentmondás okát a régiók lemaradásában kell keresnünk. Míg Budapest 2010-ről 2019-re 11 200 euróval növelte az egy főre jutó GDP-je értékét, addig egyetlen kivétellel valamennyi magyar régió növekményértéke alacsonyabb, mint az EU-s átlag. (A kivétel Közép-Dunántúl, a +6800-as értékkel.) Ez azt jelenti, hogy Budapest és a régiók fejlődésénél nem a felzárkózás, hanem a fejlettségi különbségek növekedése látható.

Érdekes Pest megye rossz pozíciója, amely annak a következménye, hogy korábban a Közép-Magyarország régióban együtt volt Budapesttel, és akkor a fejlesztési források döntő hányada Budapestre és nem Pest megyébe került. Már a közép-magyarországi régió létrehozásának oka is az volt, hogy Budapest hozzájuthasson az EU-s fejlesztési forrásokhoz, amelyekhez kiváló gazdasági adatai miatt egyedül nem juthatott hozzá. Pest megyével együtt azonban már annyira alacsony lett az egy főre jutó GDP-érték, hogy a létrehozott közép-magyarországi régió jogosult lett az EU-s támogatásra.

Összességében az adatokból levonhatjuk azt a következtetést, hogy a nagy regionális különbségek rontják a kevésbé fejlett régiókban élők emberi fejlődési lehetőségeit. Nyilván sokkal nagyobb esélye van egy átlag budapestinek az emberi fejlődésre, mint egy átlag észak-alföldinek vagy észak-magyarországinak. Ezt bizonyította a korábban említett Európai Társadalmi Haladás index tanulmány is, amikor rámutat arra, hogy Magyarország legkevésbé fejlett régióiban az alap- és magasabb szintű tudáshoz jutási lehetőségek indexe rendkívül alacsony. Megjegyzendő, hogy a magasabb szintű tudáshoz jutás nemcsak az egyetemi képzésben, hanem a felnőttképzésben való részvételt is magában foglalja. A 6. táblázat az Európai Társadalmi Haladás index elemzés legfontosabb megállapításait foglalja össze.

6. táblázat: Regionális társadalmi fejlettségi adatok (0–100)

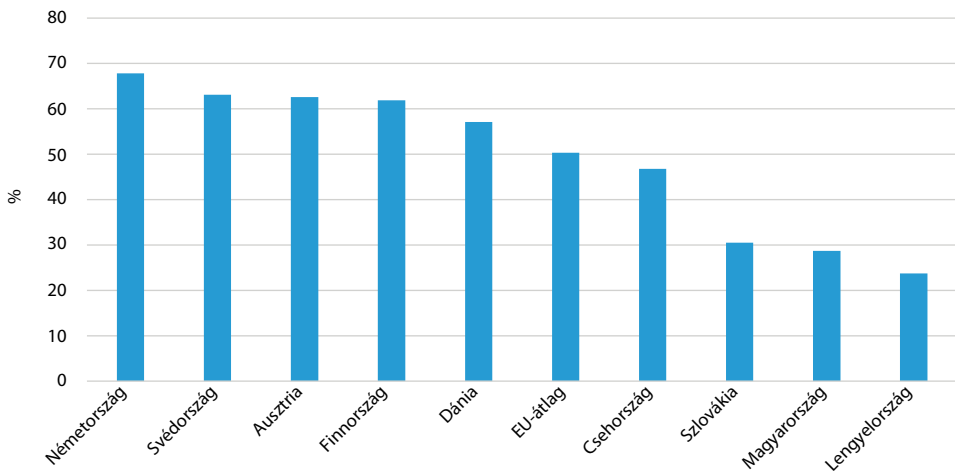
Forrás: European Commission (2020): i. m.

Régiók	Általános helyezés	Alapvető emberi szükségletek	A jól-lét alapjai	Lehetőségek	Helyezés a 242 régió között	Fejlettségi szakasz (1–5)
EU-átlag	66,7	80,0	63,9	57,5	–	–
Budapest	63,6	80,8	56,3	55,3	155	5
Pest	59,4	79,9	56,5	44,3	193	2
Nyugat-Dunántúl	60,3	82,5	56,4	44,9	184	2
Közép-Dunántúl	59,7	81,2	54,7	45,8	190	2
Dél-Dunántúl	55,9	75,7	51,1	43,2	210	1
Észak-Magyarország	50,9	69,4	46,8	38,3	228	1
Észak-Alföld	54,2	73,9	50,0	41,1	220	1
Dél-Alföld	56,8	75,5	52,2	44,9	206	2

Régiók	tudáshoz való hozzáférés	
	Alapszintű	Magasabb szintű
EU-átlag	73,9	57,1
Budapest	83,4	72,3
Pest	79,7	35,9
Nyugat-Dunántúl	76,1	32,7
Közép-Dunántúl	66,7	31,5
Dél-Dunántúl	76,1	32,7
Észak-Magyarország	54,6	29,4
Észak-Alföld	62,5	36,8
Dél-Alföld	71,8	37,9

A 6. táblázat bizonyítja, hogy az egy főre jutó GDP-vel mért gazdasági fejlettségben elmaradt régiók az emberi fejlettség minden területén le vannak szakadva Budapesttől. A jól-lét alapjai mutatók közül kiemelt alapszintű tudáshoz, és a lehetőségek mutatók közül kiemelt magasabb szintű tudáshoz jutás lehetőségi szintje különösen alacsony. A táblázat 5. oszlopában láthatjuk, hogy a fejlettség tekintetében a magyar régiók hányadik helyen szerepelnek az EU 242 régiója között. A legrosszabb – 228. helyen – Észak-Magyarország van. Az utolsó oszlop pedig az általános fejlettséget mutatja egy 1–5-ös skálán. Azt látjuk, hogy a legmagasabb szintet egyedül Budapest éri el, három régió pedig a legalacsonyabb szinten van. Azonban a fejlettségben való lemaradás nem az alacsony egy főre jutó GDP-nek tulajdonítható. A fejlettségi lemaradás oka az emberi fejlettségben, a tudásban való lemaradásban keresendő, ami egyben gátolja a gazdasági kibontakozást, a magasabb egy főre jutó GDP-érték elérését is.

Térjünk ki végül egy érdekes kérdésre, az innovatív cégek arányára. Ez egyszerre emberi fejlődési és gazdasági siker feltétel. Az innovatív cégek kínálják a fejlődés lehetőségét leginkább biztosító munkahelyeket. Az Eurostat legutóbbi, 2018. évi adatai szerint a legalább tíz főt foglalkoztató cégek közül Magyarországon csupán 28,7% tekinthető innovatívnak. Ausztriában ez az érték 62,6%. Az EU-s átlag 50,3%. A magyar érték a 27 tagállam között a 25. Különösen meglepő, hogy a jelentős külföldi tőkebefektetésű feldolgozóiparban sem jobb a helyzet: itt az innovatív cégek aránya Magyarországon 28,9%, az osztrák érték 68,3% és az EU-s átlag 54%. Megjegyzendő, hogy vannak innovatívabb ágazatok is. Például az infokommunikációs területen a cégek 51,5%-a innovatív Magyarországon. Igaz, az osztrák érték 83,9%, az EU-s átlag 69%. Az adatokat az 1. ábrán foglaljuk össze.

1. ábra: Az innovatív cégek aránya a legalább tíz főt foglalkoztató cégek között (2016–2018-as időszak), %

Forrás: Eurostat: *Community Innovation Survey* (2021. január 15.).

Megemlíthető, hogy az innovatív cégek aránya szoros kapcsolatban van a gazdasági fejlettséget mérő versenyképességgel. Jellemzően a sok innovatív céggel rendelkező országok a versenyképességi lista elején vannak.

A módszertan kapcsán azonban fel kell figyelniük egy hiányosságra. A felmérés csupán a legalább tíz főt foglalkoztató cégek körében történt. Nagyon valószínű azonban, hogy a tíz fő alatt foglalkoztató mikrocégek között sok az innovatív, és ezekről az Eurostat elemzése nem vesz tudomást.

4. Nemzetközi fejlettségi elemzések: az emberi fejlettség humán mutatói

Az emberi fejlettség általános, ENSZ-tanulmányokban szereplő HDI-mutatón alapuló méréséről már volt szó. Most nézzünk meg nemzetközi összehasonlításban néhány olyan fontos mutatót, amelyek segítségével a magyar helyzetet, nemzetközi kitekintésben, objektív adatok alapján lehet értékelni. Ahol ez az adat rendelkezésre áll, ott a regionális különbségekre is kitérünk. Természetesen további mutatókat is lehetne elemezni, de a gazdasági és humán fejlettség kapcsolatrendszerét ezek a mutatók is jól megvilágítják bizonyítva, hogy az emberi fejlettség egyben a tartós gazdasági sikernek is feltétele. Az egyik ilyen fontos mutató a gyermekkori szegénység.

Az emberi fejlődést már korán megakasztja a gyermekkori szegénység. Az Európai Unió szegénységi veszélyben lévőknak tekinti:

- az alacsony foglalkoztatottságú vagy munkanélküli felnőttek családjában élőket. Alacsony foglalkoztatású az, aki egy adott időtartam alatt a munkaidő csupán 20%-ában, vagy annál kevesebb időben dolgozott;
- azokat a gyermekeket, akiknek a szülei nagyon alacsony végzettségűek;
- az egyszülős családokban élőket.

A 2020. évi Eurostat szerint, ahogyan a 7. táblázatban látjuk, Magyarországon a 18 év alatti korcsoportban 21,7% él a szegénység és kirekesztettség kockázatával. Ezzel a vizsgált 25 tagország között a középmezőnyben, a 13. helyen vagyunk. (Olaszországra és Írországra nem áll adat rendelkezésre). Ez az érték jobb, mint az EU-s átlag, ami 24,2%. Meglepő a magyarnál rosszabb német adat (25,1%), ami rosszabb az EU-s átlagnál is.

A fiatalkori szegénység nagyon fontos mutató abban a tekintetben is, hogy ebből a helyzetből nehéz kitörni, és azok, akiknek ez nem sikerült, emberi lehetőségeik alatt fognak teljesíteni, amellyel nemcsak egyéni fejlődésük nem tud kiteljesedni, de a társadalmi értékteremtéshez való hozzájárulási képességük sem alakul ki.

Kapcsolódó téma a 18–24 éves korban az iskolát abbahagyók száma, illetve korcsoportos aránya. Azok, akik a képzést nem fejezik be, nehezen találnak munkát, mivel tudásuk alacsony szinten megreked. Az EU legfrissebb, 2021. júniusi adatai alapján, Magyarországon ez az arány magas, 2020-ban 12,1%. Ezzel a 27 tagország között a 22. helyen vagyunk. A lista élén Horvátországot, Görögországot, Szlovéniát, Írországot és Lengyelországot találjuk, de a cseh pozíció is jó, a 10. Az EU-s átlag 9,9%.

A 8. táblázatban néhány ország adatait látjuk három időpontban.

7. táblázat: Szegénység és kirekesztettség kockázatával élők korcsoport szerint, 2020, (%)

Forrás: a szerző szerkesztése az Eurostat 2021. november 4-ei adatai alapján

Országok	Az összes lakosság arányában	A 18 évnél fiatalabbak között	A 18–64 éves korcsoportban
	(%)		
Magyarország	19,4	21,7	18,4
Csehország	11,5	12,9	9,8
Lengyelország	17,0	16,1	16,6
Szlovákia	13,8	18,4	12,9
Ausztria	16,7	21,9	15,7
Németország	22,5	25,1	22,1
Dánia	16,8	13,5	19,6
Finnország	15,9	14,5	16,8
Svédország	17,7	20,2	17,6

8. táblázat: Korai iskolaelhagyás a 18–24 évesek körében, 2011, 2015, 2020, (%)

Forrás: a szerző szerkesztése az Eurostat 2021. október 18-ai adatai alapján

Országok	2011	2015	2020	Változás 2011-ről 2020-ra
	(%)			
Magyarország	11,4	11,6	12,1	+0,7
Csehország	4,9	6,2	7,6	+2,7
Lengyelország	5,6	5,3	5,4	-0,2
Szlovákia	5,1	6,9	7,6	+2,5
Ausztria	8,5	7,3	8,1	-0,4
Németország	11,6	10,1	10,1	-0,5
Dánia	10,3	8,1	9,3	-1,0
Finnország	9,8	9,2	8,2	-1,6
Svédország	6,6	7,0	7,7	+1,1
EU-átlag	13,2	11	9,9	-3,3

A magyar érték mindhárom időpontban nagyon magas, és növekszik is. 2015-ben és 2020-ban már a legmagasabb. Az EU 27 országa között csak Bulgária, Spanyolország, Olaszország, Málta és Románia van mögöttünk. Jelentősen romlott a cseh érték, de még így is nagyon alacsony. Feltűnő a magas német érték is. Az EU-s átlag viszont a vizsgált időtartam alatt jelentősen javult.

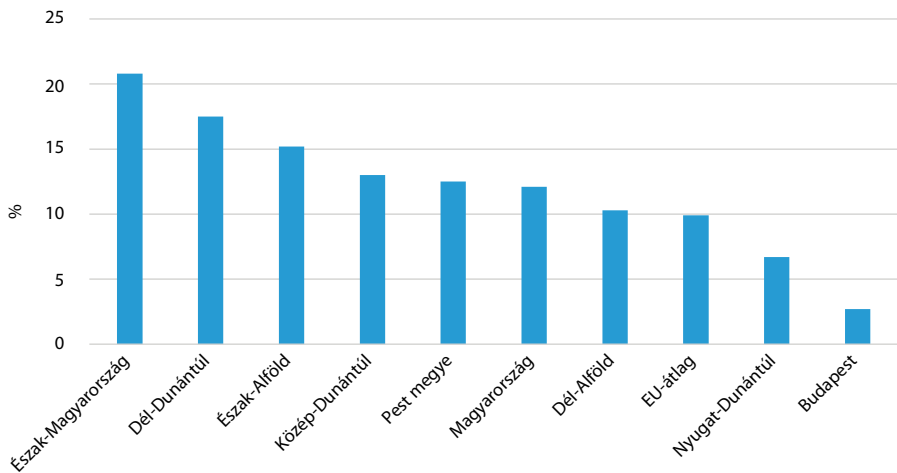
Nagyon fontosak a regionális eltérések is. Az EU vizsgálja a városok és a vidék adatainak eltérését is. A vidékiek helyzete, az adatok szerint, még rosszabb.

9. táblázat: Korai iskolaelhagyók a 18–24 éves vidékiek körében 2011, 2015, 2020, (%)

Forrás: a szerző szerkesztése az Eurostat 2021. október 18-ai adatai alapján

Országok	2011	2015	2020	Változás 2011-ről 2021-re
	százalék			
Magyarország	14,2	15,9	18,5	+4,3
Csehország	5,1	5,5	7,7	+2,6
Lengyelország	7,0	6,1	5,9	-1,1
Szlovákia	7,0	10,1	8,2	+1,2
Ausztria	5,9	4,2	5,3	-0,6
Németország	10	8,3	8,2	-1,8
Dánia	13,5	11,3	13,0	-0,5
Finnország	10,3	11,2	11,2	+0,9
Svédország	6,7	8,2	8,9	+2,2
EU-átlag	14,6	12,2	10,5	-4,1

A 9. táblázatban azt látjuk, hogy e tekintetben jelentősen rontottuk pozícióinkat 2011-ről 2020-ra úgy, hogy közben minden vizsgált évben a magyar adat volt a legrosszabb. A magyar értéknél 2020-ban csak a bolgár, spanyol és a román érték rosszabb, vagyis a 24. helyen vagyunk. Az „általános vidék” megnevezés mellett vannak konkrét regionális adatok is. Ezeket látjuk a 2. ábrán.

2. ábra: Korai iskolaelhagyók a 18–24 éves korcsoportban, regionálisan, 2020, (%)

Forrás: a szerző szerkesztése az Eurostat 2021. október 18-ai adatai alapján

A korai iskolaelhagyók aránya a 18–24 éves korcsoportban nagyon magas Magyarországon általában, de a regionális különbségek még nagyobbak. A legjobb érték Budapesten van, a legrosszabb Észak-Magyarországon. A két régió közötti különbség

18,1 százalékpont. Az iskolaelhagyók egy gazdaságilag is hátrányosabb térségben nehezen tudnak kitörni a fejletlenségi állapotból, ami nemcsak egyéni problémájuk, hanem országos gond is. Ha minden fiatal befejezné az iskolát és értékteremtő munkát végezhetne, azzal az egyéni fejlettségi szintje mellett az országos gazdasági fejlettségi szintet is javítani tudná.

Most nézzük meg az oktatási adatokat is különböző szempontok szerint. A 10. táblázatban a 25–34 éves, illetve a 25–74 éves korcsoportba tartozó felsőfokú végzettségűek arányát látjuk néhány országban 2011-ben és 2020-ban.

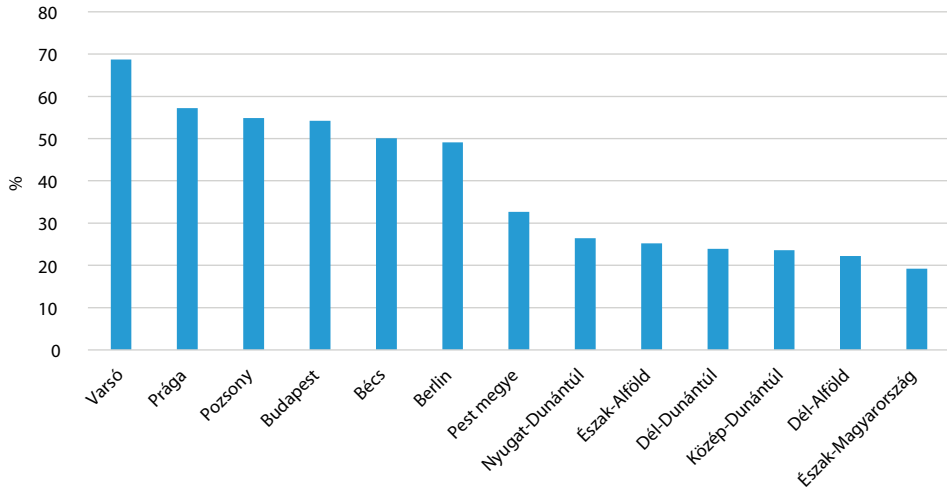
10. táblázat: Felsőfokú végzettségűek aránya a 25–74 éves és a 25–34 éves korcsoportban, 2011, 2020, (%)

Forrás: a szerző szerkesztése az Eurostat 2021. júniusi adatai alapján

Ország	Felsőfokú végzettségűek aránya					
	25–74			25–34		
	éves korcsoportban (%)					
	2011	2020	Változás	2011	2020	Változás
Magyarország	20,0	26,0	+6,0	28,2	30,7	+2,5
Csehország	17,3	22,7	+5,4	25,1	33,0	+7,9
Lengyelország	22,0	29,7	+7,7	39,0	42,4	+3,4
Szlovákia	17,7	24,9	+7,2	25,5	39,0	+13,5
Ausztria	18,3	32,1	+13,8	20,9	41,4	+20,5
Németország	26,5	30,5	+4,0	27,6	35,1	+7,5
EU-átlag	23,7	30,6	+6,9	33,0	40,5	+7,5

Az Eurostat 2021. júniusi adatai alapján a 25–34 éves korcsoportban felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya tekintetében Magyarország 2020-ban a 25. helyen van. Csak az olasz és a román adat rosszabb. Az élen Luxemburg, Írország, Ciprus, Litvánia és Hollandia van. Feltűnő az is, hogy 2011-ről 2020-ra a magyar adat javult a legkevésbé. A 25–74 éves korcsoport esetén a magyar adat jobb a cseh és a szlovák adatnál, de így is lényegesen rosszabb, mint az osztrák és a német, illetve az EU-s átlag érték. Nagyon fontosak azonban a regionális különbségek is. A 3. ábrán néhány város és magyar régiók adatait látjuk.

A 3. ábra azt bizonyítja, hogy a felsőfokú végzettségűek aránya regionálisan a 25–34 éves korcsoportban nagyon nagy eltéréseket mutat. Kiugrók a városi adatok. A vizsgált hat város között Budapest a 4. helyen van, megelőzve Bécset és Berlint. Óriási azonban a szakadék Budapest és a legalacsonyabb értéket elért Észak-Magyarország között: 35 százalékpont. Ez ismét arra hívja fel a figyelmünket, hogy vidéken, ahogyan azt már a korábbi elemzések is megvilágították, sokkal nehezebb hozzájutni az emberi fejlődéshez szükséges magasabb szintű képzettséghez. Fontos mutató a végzettségi szerkezet is. A 11. táblázatban a különböző szintű képzettséggel rendelkezők arányát látjuk két időpontban hat ország esetén.

3. ábra: Felsőfokú végzettségűek a 25–34 éves korcsoportban NUTS 2 régiók szerint és néhány városban, 2020, (%)

Forrás: a szerző szerkesztése az Eurostat 2021. november 3-ai adatai alapján

11. táblázat: A különböző szintű képzettséggel rendelkezők aránya két korcsoportban, 2020, (%)

Forrás: a szerző szerkesztése az Eurostat 2021. júniusi adatai alapján

Ország	20–54 év			55–74 év		
	Alsó	Közép	Felső	Alsó	Közép	Felső
	szint			szint		
Magyarország	13,3	57,5	29,2	20,6	58,9	20,5
Csehország	5,6	67,5	26,9	10,2	74,6	15,2
Lengyelország	5,9	56,2	38,0	14,2	69,9	15,9
Szlovákia	6,7	63,7	29,6	12,0	71,9	16,1
Ausztria	12,7	50,1	37,2	22,1	54,8	23,1
Németország	14,1	53,2	32,7	16,1	56,7	27,2

A 11. táblázat adatai arra világítanak rá, hogy a vizsgált korcsoportokban Németország, illetve Ausztria után Magyarországon a legmagasabb az alacsony végzettségűek aránya. A középszintű végzettségűek esetén a cseh és a szlovák adat emelkedik ki mindkét korcsoportban. Az alacsony végzettségi szint gátolja az emberi fejlődést, sőt orvosi kutatások tanúsága szerint a várható élettartamra is kedvezőtlen hatást gyakorol.¹⁷

A 12. táblázatban kiemelve mutatjuk be az alacsony képzettségűek arányát két másik korcsoport esetén nemzetközi összehasonlításban.

17 Vigu Raghupathi – Wullianallur Raghupathi: *The Influence of Education on Health: An Empirical Assessment of OECD Countries for the Period 1995–2015. Archives of Public Health*, 78. (2020), 20.

12. táblázat: Alacsony végzettségűek aránya a 25–74 éves és a 25–34 éves korcsoportban, 2020, (%)

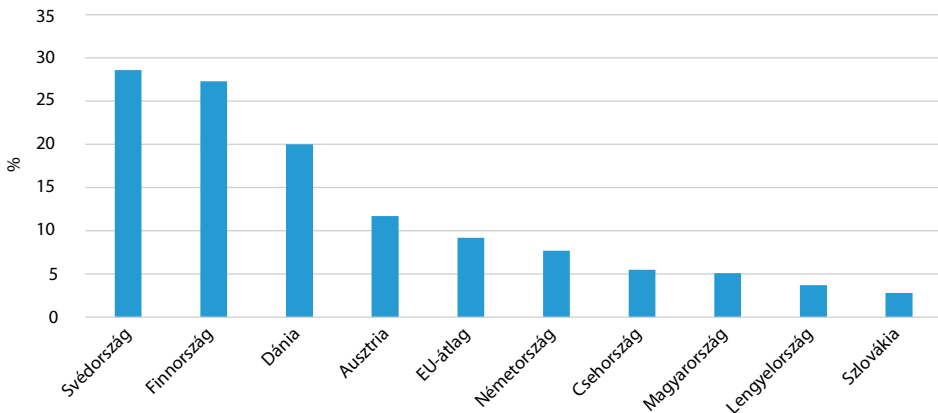
Forrás: a szerző szerkesztése az Eurostat 2021. júniusi adatai alapján

Ország	Alacsony végzettségűek aránya					
	25–74			25–34		
	éves korcsoportban (%)					
	2011	2020	Változás	2011	2020	Változás
Magyarország	23,6	15,9	-7,7	12,9	12,4	-0,4
Csehország	9,4	7,3	-2,1	5,7	7,6	+1,9
Lengyelország	14,6	9,0	-5,6	6,0	6,2	+0,2
Szlovákia	11,3	8,6	-2,7	6,0	7,3	+1,3
Ausztria	20,3	16,1	-4,2	12,0	10,9	-1,1
Németország	15,1	14,9	-0,2	13,0	13,2	+0,2
EU-átlag	30,7	24,0	-6,7	19,1	14,7	-4,4

Azt találjuk, hogy az alacsony végzettségűek aránya 2020-ban Magyarországon a második legmagasabb, igaz az EU-átlagnál alacsonyabb, és csökkenő tendenciát mutat. A 25–34 éves fiatal csoport esetén a 2020. évi 12,4% a V4-ek között figyelemre méltóan magas. Ezek az emberek még nagyon sokáig aktívak lesznek, ezért – főleg a robotizáció gyors terjedése miatt – a munkanélküliség fenyegeti őket, ha nem tanulnak tovább. A leggyorsabb lehetőség a felnőttképzésben való részvétel lenne.

De hogy állunk felnőttképzés tekintetében nemzetközi összehasonlításban, illetve regionálisan?

A 4. ábra szerint a felnőttképzésben részt vevők aránya Magyarországon nagyon alacsony. Ez óriási veszélyhelyzetet érzékeltet: a gyorsan változó környezetben, az új technológiák megjelenésével, aki nem képezi folyamatosan tovább magát, az elveszheti a munkahelyét.

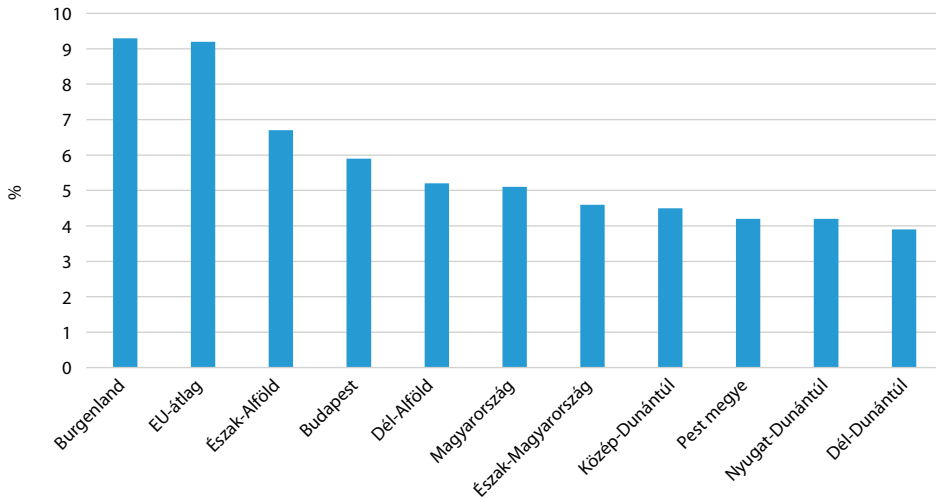

4. ábra: Oktatásban és képzésben részt vevők aránya a 25–64 éves korcsoportban, 2020, (%)

Forrás: a szerző szerkesztése az Eurostat 2021. júniusi adatai alapján

A felnőttképzésben való részvétel teszi lehetővé a tudásfelzárkózást, az emberi fejlődést az iskola elvégzése után. A magyar érték az EU 27 országa között a 20. helyre elég. Csak Szlovákiát, Lengyelországot, Ciprust, Görögországot, Horvátországot, Bulgáriát és Romániát előzzük meg.

Ha az alacsony végzettségűek magas arányára tekintünk, akkor ez az érték különösen veszélyesen alacsony, mivel nyilván nem járul hozzá a tudásbeli felzárkózáshoz, az emberi fejlődéshez. A regionális adatokat az 5. ábrán látjuk. A regionális adatok jelentős eltéréseket mutatnak még az alacsony országos átlagértékhez viszonyítva is.

5. ábra: Oktatásban és képzésben részt vevők regionális aránya a 25–64 éves korcsoportban, 2021, (%)
 Forrás: a szerző szerkesztése az Eurostat 2021. október 18-ai adatai alapján

A regionális adatok jelentős leszakadást mutatnak például Dél-Dunántúl esetén. De figyelemre érdemes, hogy a gazdaságilag fejlettnek tekintett Nyugat-Dunántúl adata is rosszabb, mint az átlagérték. Ennek az az egyik valószínű magyarázata, hogy az ott működő cégek összeszerelő üzemek növelik a GDP-t, igaz, abból a profit egy részét repatriálják, vagyis nem Magyarországon fektetik be. Viszont a repatriált profit is szerepel a GDP, illetve az egy főre jutó GDP értékében. Ugyanakkor az összeszerelésre betanított munkaerő továbbképzése nem feltétlenül céges érdek, hiszen a „túlképzett” munkavállaló esetleg keresne más, nem összeszerelő munkalehetőséget. Érdemes még megemlíteni, hogy Burgenlandban, amely Ausztria legkevésbé fejlett régiója, a budapesti és a magyar országos átlagnál is többen vesznek részt felnőttképzésben.

5. Összefoglalás és következtetések

A cikk arra kívánt rámutatni, hogy egyrészt az emberi fejlődést és a tudás hasznosíthatóságát emberi jognak kellene tekinteni. Az emberi fejlődés elsősorban a tudáshoz

jutást jelenti, amellyel nemcsak jobb életszínvonalat, hanem jobb életminőséget is el lehet érni. Azonban nem elég, ha a tudás megszerzésének lehetősége adott, hanem, ahogyan azt Maslow¹⁸ bizonyította, a tudás hasznosítása, az alkotás lehetősége is szükséges az emberi fejlődéshez. A nemzetközi elemzések azt is bizonyítják, hogy az emberi fejlődés nemcsak egyéni, hanem közösségi érdek is, hiszen a tanult ember több értéket tud teremteni a társadalom számára is. A tudáshasznosítás lehetőségei pedig a gazdaság szerkezetétől függenek, vagyis attól, hogy milyen szintű tudást igénylő munkahelyek állnak rendelkezésre. Ha nincs elegendő jó minőségű munkahely, akkor a jó szakemberek elhagyhatják az országot, ami nemzetivagyon-veszteség, hiszen ha otthon tudnának értéket teremteni, akkor azzal a gazdasági fejlődéshez otthon és nem külföldön járulnának hozzá. Másrésről, ha nincs elég jó minőségű munkahely, akkor nincs elég ösztönzöttség az igényes képzésre sem. A tudáshasznosítás lehetőségeit befolyásolják továbbá a regionális gazdasági fejlettségi mutatók is. Ha egy régió nem kínál fejlődési lehetőséget a felkészült szakembereknek, akkor azok – ha nem külföldre mennek – ingázhatnak egy másik régióba. Ez gazdasági szempontból jó megoldásnak tűnhet, de emberi fejlődési szempontból kevésbé, hiszen az ingázás életminőség-rontó életforma, és a helyi közösség gyengítését is okozza. Az emberi fejlődést tehát közvetlenül befolyásolják a munkahelyi adottságok. Természetesen kulcskérdés a tudáshoz jutás is. Ezt eleve megnehezíti a gyermekkori szegénység és az iskola korai elhagyása. Az adatok azt mutatják, hogy Magyarországon nagyon nagyok a regionális különbségek, ami már indulásnál nehezíti a kevésbé fejlett régiókból származók emberi fejlődését. A felzárkózást segíthetné a felnőttképzés, amelyre az országos és a regionális mutatók is gyengék. De nálunk más vizsgált országokhoz képest alacsony a felsőfokú végzettségük és magas az alacsony képzettségük aránya, ami a gazdasági fejlődés fenntarthatóságát is nehezítheti. Magyarország sokat költ fizikai beruházásokra: útra, vasútra, épületekre, gépekre. A fejlődésnek azonban az emberi fejlődés, a tudás az első számú feltétele.

A megfogható gépi és egyéb beruházásokat, ha nem kísérik úgynevezett puha, nehezen mérhető, de a fizikainál fontosabb tudásberuházások és tudást hasznosító munkahelyeket teremtő beruházások, akkor a gyorsan változó, bizonytalan környezetben a magyar gazdaság fejlődése lelassulhat, fejlődési csapdahelyzetbe kerülhet. Azaz a gépi, technológiai beruházások mellett a humán fejlődés lehetőségét is meg kell teremteni mindenki számára, ahhoz hogy a valós, fenntartható gazdasági-társadalmi haladás megvalósulhasson.

¹⁸ Maslow (1943): i. m.

Irodalomjegyzék

- Christoforou, Asimina: Social Capital and Human Development: An Empirical Investigation across European Countries. *Journal of Institutional Economics*, 6. (2010), 2. 191–214. Online: <https://doi.org/10.1017/S1744137409990324>
- European Commission: *European Social Progress Index* (2020). Online: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/maps/social_progress2020
- Eurostat: *Community Innovation Survey* (2021. január 15.). Online: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20210115-2>
- Helliwell, John – Richard Layard – Jeffrey D. Sachs (szerk.): *World Happiness Report*. New York, Sustainable Development Solutions Network, 2019. Online: <https://s3.amazonaws.com/happiness-report/2019/WHR19.pdf>
- Kunitz, Stephen, J.: Social Capital and Health. *British Medical Bulletin*, 69. (2004), 1. 61–73. Online: <https://doi.org/10.1093/bmb/ldh015>
- Maslow, Abraham: A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*, 50. (1943), 4. 370–396. Online: <https://doi.org/10.1037/h0054346>
- Ohno, Kenichi: *Learning to Industrialize. From Given Growth to Policy-Aided Value Creation*. London – New York, Routledge, 2013. Online: <https://doi.org/10.4324/9780203085530>
- Pálfı Nóra: A külföldi munkavállalás hazai versenyképességre gyakorolt hatásainak vizsgálata. In Csath Magdolna (szerk.): *Versenyképességi dilemmák a digitalizáció és robotizáció korában*. Budapest, Dialóg Campus, 2020. 233–260.
- Raghupathi, Vigu – Wullianallur Raghupathi: The Influence of Education on Health: An Empirical Assessment of OECD Countries for the Period 1995–2015. *Archives of Public Health*, 78. (2020), 20. Online: <https://doi.org/10.1186/s13690-020-00402-5>
- Schultz, Theodore W.: The Economic Importance of Human Capital in Modernization. *Education Economics*, 1. (1993), 1. 13–19. Online: <https://doi.org/10.1080/09645299300000003>
- Sen, Amartya: *Development as Freedom*. New York, Anchor Books, 2000.
- UNDP: *Human Development Report 2020. The next frontier: Human development and the Anthropocene*. New York, (2020). Online: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020.pdf>
- UNDP – OPHI: *Global Multidimensional Poverty Index 2021. Unmasking disparities by ethnicity, caste and gender*. (2021). Online: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2021_mpi_report_en.pdf
- UNHR: *Declaration on the Right to Development*. UNGA Res. 41/128. (1986. december 4.). Online: www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/rtd.pdf
- Uphoff, Eleonora P. – Kate E Pickett – Baltica Cabieses – Neil Small – John Wright: A Systematic Review of the Relationships between Social Capital and Socioeconomic Inequalities in Health: A Contribution to Understanding the Psychosocial Pathway of Health Inequalities. *International Journal for Equity in Health*, 12. (2013), 54. Online: <https://doi.org/10.1186/1475-9276-12-54>
- Zhao, Jing – Sejin Ha – Richard Widdows: The Influence of Social Capital on Knowledge Creation in Online Health Communities. *Information Technology and Management*, 17. (2015), 4. 311–321. Online: <https://doi.org/10.1007/s10799-014-0211-3>